

ট্রেজেডির সংজ্ঞা

ষষ্ঠিপদী ছন্দ (Hexametre) ব্যবহার করি কৰা অনুকৰণবিধি আৰু কমেডিৰ বিষয়ে
আমি পিছত আলোচনা কৰিম। সদ্যহতে ট্রেজেডিৰ বিষয়েই আলোচনা কৰা হওক আৰু
ইতিমধ্যে কোৱা কথাখনিৰ পৰা ইয়াৰ চৰিত্ৰৰ বৈশিষ্ট্যৰ বিষয়ে এটা সংজ্ঞা দাঙি ধৰা
হওক।

ট্রেজেডি হৈছে এক গুৰু-গন্তীৰ, সম্পূৰ্ণ আৰু বিস্তৃতিসম্পন্ন কৰ্মৰ এনে ভাষাত
অনুকৰণ, যি ভাষা বিভিন্ন অংশত বিভিন্ন পস্থাৰে অলংকৃত কৰি আনন্দদায়ক কৰা হয়।
এই অনুকৰণ নাটকীয়হে, বৰ্ণনামূলক নহয় আৰু ই এনে ঘটনা সম্বলিত যি কাৰণ্য আৰু
ত্রাস জাগ্রত কৰি তাৰ যোগেদি তেনেধৰণৰ অনুভূতিৰ পৰিশোধন (catharsis/
purgation) সম্পাদন কৰে।

‘ভাষা অলংকৃত কৰা’ বোলোতে ভাষাৰ লগত তাল-মান আৰু সুৰৰ (গীতৰ)
সমাবেশ ঘটোৱাৰ কথা মই বুজাব খুজিছোঁ। ‘বিভিন্ন অংশত বিভিন্ন পস্থাৰে’ বোলোঁতে,
মই বুজাব খুজিছোঁ যে কিছুমান অংশ মাত্ৰ ছন্দৰ মাধ্যমেৰেহে পৰিৱেশিত হয় আৰু আন
কিছুমান হয় সুৰৰ সহায়ত।

যিহেতু অভিনেতাই অভিনয়ৰ যোগেদি অনুকৰণ সম্পাদন কৰে সেয়ে অনিবার্যভাৱে
এই কথা আহি পৰে যে দৃশ্য বা অভিনেতাৰ মঞ্চৰূপ (Spectacle or stage

appearance of the actors) ট্ৰেজেডিৰ এক আৱশ্যকীয় উপাদান। ইয়াৰ পিছতে আহে সুৰ (Melody) আৰু কথনৰীতি (diction)*, কিয়নো, অনুকৰণৰ মাধ্যম এই দুটাই। 'কথনৰীতি' মানে মই ছন্দোবন্ধ শব্দ-চয়নৰ কথাহে মাত্ৰ বুজাব খুজিছোঁ। 'সুৰ'নো কি সকলোৱে বুজি পায় বাবে ইয়াৰ ব্যাখ্যা নিষ্পত্তিযোজন।

ট্ৰেজেডিত যিহেতু কৰ্মৰ (action) অনুকৰণ কৰা হয় আৰু এই কৰ্ম কাৰকৰ (agent) যোগেদি সংঘটিত হয়, যি চৰিত্র আৰু চিন্তা — এই দুয়োটা ক্ষেত্ৰতে অৱশ্যেই বিশিষ্ট গুণৰ অধিকাৰী কিয়নো, এই দুটাৰ অনুসাৰেই আমি কাৰকৰ কৰ্মৰ ওপৰত কিছুমান গুণ আৰোপ কৰোঁ। চৰিত্র আৰু চিন্তা — এই দুটা স্বাভাৱিক কাৰণৰ পৰাই কৰ্মৰ উৎপত্তি। আকৌ, জীৱনত তেওঁলোকৰ সফলতা বা বিফলতা নিৰ্ভৰ কৰে কৰ্মৰ ওপৰতে। কৰ্মৰ অনুকৰণেই হৈছে ট্ৰেজেডিৰ প্লট বা কাহিনী (Plot or Fable)। সেয়েহে প্লট বুলি কওঁতে মই ঘটনা বিন্যাসৰ কথাকে বুজাব খুজিছোঁ। চৰিত্র বোলোঁতে মই সেই কথাটোৰ বিষয়ে ক'ব খুজিছোঁ, যিটোৰ বলত আমি অনুকৰণৰ কাৰকৰ ওপৰত কিছুমান গুণ আৰোপ কৰিব পাৰোঁ আৰু কিবা এটা প্ৰতিপন্থ কৰিবলৈ যাওঁতে বা কিবা মতামত প্ৰকাশ কৰোঁতে তেওঁলোকে কোৱা কথা-বতৰাৰ মাজেদিয়েই চিন্তাৰ প্ৰকাশ ঘটে। প্ৰত্যেকখন ট্ৰেজেডিতে স্বাভাৱিকতে ছটা উপাদান থাকে আৰু সেইকেইটাই ইয়াৰ গুণ নিৰ্ণয় কৰে। সেইকেইটা হৈছেঃ প্লট বা কাহিনীভাগ, চৰিত্র, ছন্দোবন্ধ শব্দ-চয়ন, চিন্তা, দৃশ্য আৰু সুৰ। এইকেইটাৰ ভিতৰত দুটাই কৰ্মৰ অনুকৰণৰ মাধ্যম, এটাই অনুকৰণৰ পন্থা আৰু তিনিটাই অনুকৰণৰ বিষয়বস্তুৰ কথা বুজায়। এইকেইটাৰ উপৰি অন্য আৰু একো উপাদান নাই। এই উপাদানসমূহ প্ৰত্যেকজন কৰিয়েই ব্যৱহাৰ কৰিছে বুলি আমি ক'ব পাৰোঁ কিয়নো প্ৰত্যেকখন নাটকতে দৃশ্য, চৰিত্র, ছন্দোবন্ধ শব্দ-চয়ন, সুৰ আৰু চিন্তাৰ ব্যৱহাৰ দেখা যায়।

কিন্তু এই সকলোবিলাক উপাদানৰ ভিতৰত আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ হৈছে কাহিনীভাগ তথা তাৰ বিন্যাস। কিয়নো, ট্ৰেজেডিত মানুহক অনুকৰণকৰা নহয়; কৰ্ম তথা জীৱন, সুখ-দুখহে অনুকৰণ কৰা হয়। এই সুখ-দুখ কৰ্মৰ লগত সাঙ্গোৰ খাই থাকে আৰু জীৱনৰ উদ্দেশ্য একপ্রকাৰ কৰ্মহে, গুণ নহয়। চৰিত্রই মানুহৰ ওপৰত গুণ আৰোপ কৰে কিন্তু তেওঁলোকৰ কৰ্মৰ ফলস্বৰূপেই তেওঁলোক সুখী বা তাৰ ওলোটা হয়। সেয়েহে, অভিনেতাই চৰিত্র বুগায়িত কৰিবৰ বাবেই অভিনয় নকৰে, কৰ্মৰ অনুকৰণত আনুষংগিকৰূপেই চৰিত্রই দেখা দিয়ে। তেনেহ'লে প্লট তথা কাহিনীয়েই হ'ল ট্ৰেজেডিৰ উদ্দেশ্য আৰু সৰ্বদা উদ্দেশ্যই হৈছে সৰ্বতো প্ৰয়োজনীয় কথা। তদুপৰি চৰিত্র অবিহনে ট্ৰেজেডি এখন সন্তুষ্টপৰ

হ'ব পাবে কিন্তু কর্মৰ অবিহনে ট্রেজেডি অসম্ভব। আধুনিক নাট্যকারসকলৰ ভালেমানবে ট্রেজেডি চৰিত্ববিহীন আৰু এনে ভাস্তি অন্য ধৰণৰ নাট্যকাৰৰ ক্ষেত্ৰতো সাধাৰণতেই দেখা যায়। চিত্ৰকলাতো একে কথাই দেখা যায়। পলিগন্টাচৰ (Polygnotus) লগত তুলনা কৰিলে যুঞ্চিচৰ (Zeuxis)^১ চিত্ৰতো একে ভাস্তিয়েই দেখা যায় কিয়নো আগৰজনৰ চিত্ৰ সবল চৰিত্রসম্পন্ন কিন্তু পিছৰজনৰ চিত্ৰ চৰিত্ৰ বিৰহিত। আকৌ, কোনোবাই যদি চৰিত্ৰ প্ৰকাশ ঘটোৱা এলানি বচনৰ সমাবেশ ঘটায় আৰু সেয়া যদি চিন্তা আৰু ছন্দোবন্ধ শব্দ-চয়নৰ পিনৰ পৰাও সুন্দৰ হয়, তথাপিও তেওঁ ট্রেজেডিৰ প্ৰকৃত ফল লাভ কৰিব নোৱাৰিব, কিন্তু এই কাম এনে এখন ট্রেজেডিত বেছি ভালদৰে সমাধা হ'ব, য'ত এই উপাদানবোৰৰ ব্যৱহাৰত সফলতাৰ পৰিমাণ কম, কিন্তু প্লট বা কাহিনীভাগত ঘটনাৰ বিন্যাস নিয়াৰিকৈ কৰা হৈছে। তদুপৰি, ট্রেজেডি অত্যন্ত মৰ্মস্পৰ্শী কৰি তোলা উপাদান 'Peripety'^২ আৰু 'Discovery'^৩ বৈপৰীত্য আৰু 'অভিজ্ঞান' — প্লটৰেই অংশ বিশেষ। ইয়াৰ আন এটা প্ৰমাণ হ'ল, ন-শিকাৰৰে প্লটৰ গাঁথনি দক্ষতাৰে ৰূপায়ণ কৰিব পৰা হোৱাৰ আগতেই শব্দৰ ছন্দোবন্ধ বিন্যাস আৰু চৰিত্ৰ উপস্থাপনৰ ক্ষেত্ৰত পটুতা প্ৰদৰ্শন কৰে। আগৰ প্ৰায় সকলো নাট্যকাৰৰ ক্ষেত্ৰতো এই কথা প্ৰযোজ্য। সেয়েহে প্লট বা কাহিনী হৈছে ট্রেজেডিৰ স্বাতোকৈ প্ৰয়োজনীয় উপাদান আৰু ক'বলৈ গ'লৈ ট্রেজেডিৰ প্ৰাণস্বৰূপ। চৰিত্ৰৰ স্থান ইয়াৰ পিছতহে। একেটা কথাই চিত্ৰকলাতো পৰিলক্ষিত হয়। সুবিন্যস্ত ক'লা-বগা চিত্ৰ এখন আমাৰ যিমান মনোৰঞ্জক হ'ব, সুশংখলভাৱে নকৰা অতি সুন্দৰ বঙৰ সমাবেশ ঘটা চিত্ৰ এখনো তেনে হ'ব নোৱাৰে। ট্রেজেডি হৈছে এটা কৰ্মৰ অনুকৰণ আৰু প্ৰধানকৈ সেইবাবেই কৰ্মৰ লগত জড়িত থকা ব্যক্তিৰ ইয়াত অনুকৰণ ঘটে।

তৃতীয়টো উপাদান হৈছে 'চিন্তা' (thought)। চিন্তা হৈছে, এটা বিশেষ অৱস্থাত যি কথা কোৱা সম্ভব আৰু সেই অৱস্থাৰ উপযোগী তেনে কথা ব্যক্ত কৰাৰ সামৰ্থ্য। ট্রেজেডিৰ সংলাপত বাজনীতি, কলা, আৰু অলংকাৰ শাস্ত্ৰই এই কামেই সমাধা কৰে। সেয়েহে দেখা যায় যে পূৰ্বৰ কবিসকলে তেওঁলোকৰ চৰিত্ৰৰ মুখত আলংকাৰিকসকলে কোৱাৰ দৰে সংলাপ দিয়ে। নাটক এখনত সেয়াই হৈছে চৰিত্ৰ, যি কাৰকৰ নৈতিক উদ্দেশ্য প্ৰকাশ কৰে, অৰ্থাৎ কোনটো বাছিব আৰু কোনটোনো নাকচ কৰিব সেই কথা স্পষ্ট নোহোৱা অৱস্থাত কাৰকে যিটো বাছিব বা নাকচ কৰিব, সেই ব্যক্তিগত পছন্দতে তেওঁৰ চৰিত্ৰ নিহিত থাকে। সেইবাবে যিবোৰ সংলাপত, কাৰকে কেনে প্ৰকাৰৰ কথা বাছনি কৰিব বা নাকচ কৰিব সেই মনোভাৱ প্ৰকাশ নাপায়, তাত চৰিত্ৰৰ প্ৰকাশ নঘটে। আনহাতে, যেতিয়া সংলাপত কিবা এটা কথা সত্য বা অসত্য বুলি দেখুৱা হয় বা যেতিয়া কিবা বিশ্বজনীন মতামত দাঙি ধৰা হয় তেতিয়া তাত চিন্তা প্ৰকট হৈ পৰে।

এই উপাদানসমূহৰ চতুর্থটো হ'ল — শব্দ-চয়ন। এই কথা মই আগতেই কৈ আহিছে।
যে শব্দ-চয়ন বোলোঁতে শব্দৰ যোগেদি ভাবৰ বিন্যাস ঘটোৱাৰ কথাকে বুজাৰ খুজিছে।
এই কথা গদ্য আৰু পদ্য দুয়োটাতে মূলতঃ একেই।

আন দুটা উপাদানৰ ভিতৰত সুৰ/গীত (melody/song) ট্ৰেজেডিৰ মুখ্য
আনন্দবৰ্ধনকাৰী অলংকাৰ। চিত্তাকৰ্ষক যদিও, দৃশ্য সকলো উপাদানতকৈ কম কলাসূলভ
আৰু কাব্যৰ লগত ইয়াৰ কৰিবলগীয়া একো নাই বুলিয়েই ক'ব পাৰি কাৰণ মধ্য আৰু
অভিনেতাৰ অবিহনেও ট্ৰেজেডিৰ ক্ষমতা উপলব্ধ হয়। তদুপৰি দৃশ্য চমকপ্ৰদ কৰি তোলাটো
কলাতকৈ মধ্য পৰিচালকৰ পাৰদৰ্শিতাৰ ওপৰতহে নিৰ্ভৰ কৰিব।